

تضاد میان فلسفه اصالت وجود و اصالت ماهیت / انتقاد ملاصدرا از سهروردی

حکمت متعالیه یعنی از تفاوت و تضاد میان دو نوع حکمت مشاء و اشراق تعالی یافته و هر دو نوع را با یکدیگر ترکیب و جمع می نمود.

حکمت متعالیه یعنی از تفاوت و تضاد میان دو نوع حکمت مشاء و اشراق تعالی یافته و هر دو نوع را با یکدیگر ترکیب و جمع می نمود. ملاصدرا فلسفه صوفیانه وحدت وجودی ابن عربی و فلسفه اشراق سهروردی و فلسفه عقلانی ابن سینا را با تأکید بر تشیع به هم می آمیزد، اما جزئیات عقاید او تازه نیست. دقیق ترین و صریح ترین ارائه آرای گوناگون فلسفی در عالم اسلام را می توان در چهار مقابله و تضاد نظری در تاریخ حکمت اسلامی جستجو نمود. این چهار تضاد نظری را بر طبق ترتیب تاریخی آنها در یادداشت هایی سلسله وار بررسی می کنیم. اولین مناقشه، مباحثه میان اشاعره و معتزله است. دومین مناقشه عبارت از تضاد میان فلاسفه مشاء و غزالی است. سومین مباحثه، اختلاف میان فلسفه مشاء و فلسفه اشراق و نقد سهروردی از حکمت مشاء است. بالاخره چهارمین مناقشه تضاد میان فلسفه اصالت وجود و اصالت ماهیت و انتقاد ملاصدرا از سهروردی است. در واقع تمامی مباحث اصلی و عمده فلسفه اسلامی را می توان در چهار مناقشه نظری پیدا کرد. در بخش های قبلی مناقشه اول، دوم و سوم از نظر شما گذشت و در ادامه این مباحث مناقشه چهارم بررسی می شود.

ملاصدرا حکمت خود را حکمت متعالیه نامیده است یعنی از تفاوت و تضاد میان دو نوع حکمت مشاء و اشراق تعالی یافته و هر دو نوع را با یکدیگر ترکیب و جمع می نمود. صدرا مکررا بر دو نوع راه تحقق علم یعنی علم حضوری و علم حصولی تأکید کرده و هر دو را تأکید می کند اگرچه برای علم حضوری و شهود و کشف و اشراق و ذوق اهمیت بیشتری قائل است. مشهورترین کتاب ایشان #171؛ اسفارالاربعه؛ است که براساس سفرهای روحانی روح در شناسائی حقائق الهی تقسیم شده است.

همان طور که در ابتدای کتاب می نویسد: این کتاب چهار سفر یا چهار بخش است؛ من الخلق الی الحق، به این معنا که نفس به سوی خدا می رود و بحث در مورد شناسائی و مبادی وجود و مقولات وجود است. بالحق فی الحق، در این بخش در مورد خدا و صفات و کمالات خدا که در واقع مسأله عقل و عالم عقل است بحث می شود. من الخلق الی الخلق، بحث در مورد نبوت و خلقت و قوس نزول و ابداع و تکوین و... است. بالحق فی الخلق، در اینجا مسأله معاد و بازگشت به سوی خدا مطرح می شود. صدرالدین شیرازی فلسفه صوفیانه وحدت وجودی ابن عربی و فلسفه اشراق سهروردی و فلسفه عقلانی ابن سینا را با تأکید بر تشیع به هم می آمیزد، اما جزئیات عقاید او تازه نیست.

ملاصدرا بیش از هر چیز بر اصالت وجود تأکید دارد و از این نظر خود را ضد سهروردی و دورانی می داند که به اصالت ماهیت معتقد بوده اند زیرا وجود را امری ذهنی و اعتباری می دانستند. اما صدرا یک قدم جلوتر می رود و میان دو نوع وجود تفکیک قائل می شود؛ وجود عینی و خارجی در مقابل وجود ذهنی و عام مصدري، وجود عام ذهنی همان طور که سهروردی گفته است اعتباری و موهوم و عرض است و واقعیت ندارد. اما وجود راستین یعنی وجود عینی و خارجی قابل تصور نیست و آن وجود در هر شیء متفاوت است، یعنی برخلاف وجود عام ذهنی که کلی است و در همه موجودات یکی تلقی می شود، وجود خارجی و عینی دارای تشکیک است یعنی درجات و شدت و ضعف دارد، به همین علت وجود هیچ شیء با وجود هیچ چیز دیگر یکسان نمی شود. آنچه که از خدا صادر شده است یعنی مخلوق خدا است وجود است زیرا خداوند وجود محض و مطلق است. اما اشیاء از این فیض خدا بهره های متفاوتی می برند، ماهیت اشیاء در واقع سایه اشیاء و حد و تعین آنهاست و لذا در واقع اعتباری است. آنچه که حقیقتاً موجود است وجود است اما وجود عینی خارجی. البته این تفکیک را بسیاری دیگر از فلاسفه و عرفا نیز انجام داده اند. مثلاً جامی (حتی ابن سینا نیز این تفکیک را بیان کرده است) در کتاب #171؛ لوايح؛.

البته بعضی تصور کرده اند که تأکید ملاصدرا بر اصالت وجود با مکتب اگزیستانسیالیسم که آن هم به اصالت وجود تعبیر شده است مشابه هستند، اما مطلقاً چنین نیست. اصالت وجود در مقابل اعتباری بودن وجود است و نه تقدم زمانی هستی بر ماهیت.

همین طور برای ملاصدرا همه چیز طوری است که اصالت وجود بر ماهیت در آن صدق می‌کند؛ در حالی که در اگزیستانسیالیسم در همه چیز ماهیت مقدم بر وجود است غیر از انسان که چون آزاد است وجودش مقدم بر ماهیتش است و ماهیتش را خودش می‌سازد. با این اوصاف فلسفه اسلامی- علی رغم ماجراها و تصادم‌های فراوان- با قدرت به حیات خود ادامه می‌دهد و چشم‌انداز آینده با کمک خدای متعال و حافظان این سنت الهی درخشان است.*

منابع:

1. نهايةالحکمه، سیدمحمد حسین طباطبایی، ترجمه مهدی تدین، مرکز نشر دانشگاهی 1370.
2. بدايةالحکمه، سیدمحمدحسین طباطبایی، ترجمه علی شیروانی، 1369.
3. علم کلی، مهدی حائری یزدی، نشر فاخته، تهران 1372.
4. آشنایی با علوم اسلامی، منطق و فلسفه، استاد شهید مطهری، انتشارات صدرا 1365.
5. بررسی تحلیلی فلسفه اسلامی بخش امور عامه، دکتر عباس صدری، انتشارات دردانه 1384.
6. درآمدی بر فلسفه اسلامی، عبدالرسول عبودیت، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، 1380.
7. دروس فلسفه، علی شیروانی، مؤسسه انتشارات دارالعلم قم، 1374.
8. اصول فلسفه و روش رئالیسم، سیدمحمدحسین طباطبایی، مقدمه شرح الهیات شفاء، جلد دوم، استاد مصباح یزدی، تحقیق و نگارش عبدالجواد ابراهیمی، مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، 1383.
9. فلسفه و کلام مقدماتی، شورای نویسندگان، انتشارات دانشگاه امام صادق(ع)، 1380.
10. شرح مبسوط منظومه، مرتضی مطهری، انتشارات حکمت، 1404 هجری - قمری.

11. شرح مختصر منظومه، مرتضی مطهری، انتشارات حکمت، 1402 هجری - قمری.

12. آموزش فلسفه، جلد 1 و 2، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، 1364 هجری - شمسی.

13. شرح حال و آرای فلسفی ملاصدرا، سیدجلال shy&الدین آشتیانی، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، 1380.

14. ترجمه و شرح اشارات و تنبیهات ابن سینا، دکتر حسن ملکشاهی، انتشارات سروش 1368.

15. شرح الهیات شفا، جلد اول، استاد مصباح یزدی، نگارنده: محمدباقر ملکیان، مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره).

*نویسنده: دکتر پریش کوششی، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی